

KISEBBSÉGPOLITIKAI RENDSZERVÁLTÁS – A KISEBBSÉGI KEREKASZTAL

DONCSEV TOSOVAL VIZI BALÁZS BESZÉLGET

Vizi Balázs: Milyen helyzetben érte a bolgár kisebbséget a rendszerváltás Magyarországon?

Doncsev Toso: A magyarországi bolgárok sajátságos jogi státuszban voltak, mert bolgár állampolgárként, de állandó, tehát folytonos itt tartózkodási engedéllyel éltek Magyarországon. Ez természetesen a két állam párt és állami-belügyi szerveinek a szabályozása révén történt, ami behatárolta a magyarországi bolgár állampolgárok tevékenységét is, hiszen nem lehettek egyik pártszervezetnek a tagjai sem. Ez pedig ugye karrierszempontról nyilvánvalóan korlátozta a lehetőségeiket. De a lényeg az, hogy egyfajta szigetként, egy kis közösség élt itt. Most is körülbelül 6 ezer emberről beszélünk a statisztikai adatok szerint. Mégha azt az időszakot nézzük is, amikor a legnagyobb volt, akkor is legfeljebb 10-15 ezer fő volt a bolgár közösség.

A második világháborúig mondhatni azt, hogy ingázó vállalkozók voltak zömmel, akik megőrizték bolgár állampolgárságukat, és a bolgárkertészek az idénynek megfelelően, tavasszal jöttek és ősszel visszamentek. Később aztán ez változott, sokan letelepedtek, nem mentek vissza, de az országok közötti ingázás mindig megmaradt. Sok esetben hazaküldték a gyerekeket, hogy ott tanuljanak vagy látogassanak a szülőföldre. Aztán a második világháborút követően változott a helyzet, a hidegháború miatt lezárultak a határok, még a szocialista táboron belül is, és a bolgárok sem mehettek.

Az első ilyen, tömeges, csoportos szervezett utazás 1956 januárjában volt. Akkor voltam én is először, 12 évesen édesapámmal az őseim földjén. Akkor egész vonatszerelvényt szerveztek és mentünk Románián keresztül, 48 órán át tartott az út. Mert meg-megálltak a vonattal Romániában és a határon átvizsgálás, ellenőrzés volt. Én akkor tapasztaltam meg, hogy Romániában magyarok is élnek. Ugye, mert a pályaudvaron magyar szót hallottunk, és aztán mentünk Ruzsén keresztül. Mentünk az akkori vonalon, tehát nem Szófiába ment a vonat.

A magyarországi bolgár kertészek, kereskedők zöme észak, észak-kelet Bulgáriából való volt, Veliko Tarnovo, az egykori cári főváros környékéről származnak. Azért is mentünk oda, ki-ki a szülőfalujába, ezt is mind mos-

tanáig nyilvántartja mindenki, melyik faluból származik a családja és jelen pillanatban mondhatni, hogy két településhez kötődnek a mai bolgárság gyökerei. Természetesen a felszabadulás vagy a politikai változások után – attól függ, milyen terminológiát használunk –, tehát, 1945-öt követően, amikor többen jöttek ide tanulni, meg ugye az országok közötti kapcsolatok új korszakba léptek, akkor jött egy második hullám, akik nem a kertészek és kereskedők leszármazottai, hanem főleg egyetemi hallgatók voltak, akik aztán letelepedtek itt Magyarországon.

A szocializmus végidőszakában a bolgár közösségnek már rég megvolt a közadakozásból épült temploma a Vágóhíd utcában és a templommal szemben a közösségi ház, amelyben étterem és szálloda is működött, amit főleg az idelátogató bolgár turisták használtak, de aminek bevétele a közösségi élet finanszírozását szolgálta.

Amikor a rendszerváltás után a frissen választott új magyar kormányzat a nemzetiségi kérdéssel kívánt foglalkozni, akkor az Igazságügyi Minisztérium kidolgozott egy törvénytervezetet. Ezt kiküldték a nemzetiségi szervezeteknek is és postafordultával kérték a véleményezést, ami nyilvánvalóan teljes formalitás volt, hogy úgymond a társadalmi egyeztetést vagy az érintettek megkérdezését így ki lehetett pipálni, de jószérivel érdemben nem lehetett hozzászólni, nemhogy vita indult volna róla. Csak úgy tudomásulvételre küldték ki, hogy van egy ilyen tervezet. Valójában ez váltotta ki a nemzetiségek körében azt a reakciót, hogy akkor érdemben próbáljanak meg reagálni. Most nem beszélek arról, hogy már korábban is voltak különböző kezdeményezések, hogy hát a rendszerváltással ki-ki miként fogalmazza meg a nemzetiségi céljait, de lehet, hogy ez volt az utolsó csepp a pohárba, vagy egy olyan impulzus, amelynek eredményeképpen létrejött 1991 januárjában a Kisebbségi Kerekasztal.

VB: Mi alapján dönt el, hogy mely kisebbségek vagy kisebbségi szervezetek kerülnek be a Kisebbségi Kerekasztalba? Személyes ismeretségek voltak döntőek vagy a szervezetek formálisan keresték meg egymást?

DT: Ahogy említettem, a pártállami rendszerben akkor úgymond elismert nemzetiségként, négy nemzetiség volt nyilvántartva: a délszlávok, a románok, a szlovákok és a németek. A Nagymező utcában volt egy Nemzetiségi Ház, ahol a nemzetiségi szervezetek irodáit együtt helyezték el. Itt fogalmazódott meg a szervezkedés igénye. Először a délszlávok döntöttek úgy, hogy újra szerveződnek, ugye rájöttek, hogy ilyen, hogy délszláv nincs, hanem különváltak a szerbek, a horvátok és a szlovének. Tehát, ezzel már nőtt a nemzetiségek száma. A romák részéről is volt, akik ugye szerettek volna kibújni a Hazafias Népfront keretéből. Volt a különböző roma szervezetek részéről olyan törekvés, hogy a romákat vagy cigányokat önálló kisebbségként, tehát, mint nemzetiséget ismerje el a kormányzat.

Amikor létrejött ez a Kerekasztal, én azt hiszem, hogy ott egy olyan kezdeményezés indult, hogy a meglévő egyéb, nemzeti-etnikai közösségek felé is nyitottak, hogy alakítsunk közösen egyfajta fórumot.

A bolgár egyesület vezetése engem delegált akkor, hogy képviseljem a bolgárokat és aztán így kerültem kapcsolatba a többi kisebbséggel; addig érdemi kapcsolatunk sem nekem, sem a bolgár közösségnek, nem volt a más nemzetiségi szervezetekkel. Végül megfogalmaztuk közösen, hogy szükség van egy olyan törvény megalkotására, amely valóban a nemzetiségek érdekeit veszi figyelembe és képviseli. Létrejött a Kerekasztal, azzal a szándékkal, hogy egy nemzetiségek közti, nemzetiségeket összefogó szervezet legyen. Mi akkor egymás között pedig a tisztelet, tolerancia, tapintat elvét próbáltuk ott megvalósítani. Volt egy ilyen elképzelés, hogy demokratikus módon, rotálás útján álljon össze a levezető, tárgyaló elnökség, hogy minden közösség képviselője részt vegyen abban, hogyan és mit csináljunk.

VB: Ebben az időszakban akkor már ez az igazságügyi minisztériumi törvénytervezet mindenkire eljutott és erre reakcióként már elkezdtek közösen dolgozni. Mikor vette észre a kormány, hogy van egy ilyen kezdeményezés? Mikor vette komolyan?

DT: Az eredeti törvénytervezetre volt ez egy reakció, ami valamiképpen a kisebbségi szervezetek részéről egyfajta elutasítás volt. Tehát, hogy ezt a tervezetet nem találjuk, nem találták megfelelőnek, és erre indult meg a szerveződés. Amikor még tulajdonképpen saját magunkkal voltunk elfoglalva, a szerveződéssel, azt mondhatom, hogy én úgy kerültem ebbe, mint Pilátus a krédóba. Nyilván, mindig a soros elnök vezette, folytatta a tárgyalásokat.

Meg kellett fogalmazni, hogy mi legyen. Az elsődleges elképzelés az volt, hogy a kisebbségek, szemben a kormányzattal, megfogalmazzák a saját törvénytervezetüket. Tehát, ez volt az elsődleges elképzelés, hogy saját törvénytervezetet dolgozzunk ki, amit el akarunk fogadtatni a kormányzattal. És hát, erről folyt a tárgyalás és rendszeresen, hetente üléseztünk. 1991 májusában pedig úgy döntöttek akkor konszenzussal, hogy engem választanak meg állandó elnöknek és Lásztity Pérot pedig titkárnak. Amit én így 30 év távlatából is mondhatok, amit én hozzattem, az talán a moderálás, a tárgyalási stílus volt, mert bolgárként nem azzal indultam és a bolgár közösségtől sem azzal a felhatalmazással voltam ott, hogy nekünk volna valamilyen törvény-elképzelésünk és azt próbáljuk elfogadtatni a többiekkel. Hiszen a bolgár közösség úgy érezte, hogy amit elért, és ami van, az egy eredmény. Tehát, volt szervezete, temploma, művelődési háza, iskolája, a többi nemzetiségtől eltérően önfenntartó volt. Nem kaptunk addig még állami támogatást egyáltalán a magyar államtól, hanem a szálloda működtetéséből, illetve az étterem bevételeiből és tagdíjból, meg adományokból működött a szervezet. Így önfenntartó volt. A mi álláspontunk úgy fogalmazódott meg, hogy bármit elérünk, az ennél csak jobb lehet. Az akkori szervezeti háttér a bolgár közösség számára egy elért jó ered-

mény volt és ha ehhez még jön további lehetőség, annak csak örülni tudnánk. A bolgár állam annyiban segített, hogy érkeztek onnan művészek, együttesek, vagy jöttek csoportok. De érdemi anyagi hozzájárulást Bulgáriából sem kaptunk. A szállodába jöttek bolgár turistacsoportok.

VB: Akkor ez, az anyaországgal való kapcsolattartásként is működött...

DT: Kapcsolat, meg bevétel, állandóan biztosított bevételi forma volt. Nem volt akkor nagy a turista forgalom és akkor ez fel tudta venni, volt egy biztos hely, ahová szívesen jöttek a bolgárok. Tehát, azt mondom, hogy a bolgár közösség a *status quo*-val akkor elégedett volt, nem abban gondolkodott, mint más nemzetiségek, akiknél ugye volt már pártállami támogatás és képviselet is. Ugyebár a szerbek képviseletében ott volt Peják Emil parlamenti képviselő, vagy a szlovákokat képviselő Jakab Róbertné. Tehát, a pártállam is törekedett arra, hogy a parlamenti képviseletben megjelenjenek a nemzetiségek is. Tehát, ezt lehetett demonstrálni. Ezért nyilvánvalóan más kisebbségek úgy fogalmazták meg az igényeiket, hogy akkor például a parlamenti képviselet egy elérendő cél. Nos, én akkor abban a májusban lettem állandó elnök és így egészen 1994 januárjáig, amikor lemondtam. Addig én töltöttem be az elnöki posztot és Lásztity Péro volt a titkár, aki nálam 20 évvel fiatalabb, fizikus, és azt hiszem jól kiegészítettük egymást. Ő nagyon pontos, korrekt, kiváló titkárként látta el a feladatokat. A magam részéről, szemben a nagyobb létszámú nemzetiségekkel, nem volt olyan bolgár koncepció, amit mindenképp érvényesíteni akartam volna. Ugye sokan beleszeretnek a saját elképzelésükbe és azt akarják érvényesíteni, én inkább azt próbáltam hogyan lehet a különböző szempontokat egyeztetni.

Végülis 13 kisebbség ült az asztalnál, akkor még a zsidók is, a zsidók nemzeti szövetségeként. Nem vallási alapon szerveződünk, csak nemzetiségekként, de akkor a zsidóság részéről, Deák Gábor, Rózsa T. Endre, Turán Róbert vezetésével volt egy ilyen nemzetiségi szervezetük, amely részt vett a munkában. Az ukránok pedig nem voltak tagok. Valójában mi nyitottak voltunk minden nemzetiség felé, így jöttek a ruszinok és az örmények, azaz a kisebb lélekszámú nemzetiségeket is mind befogadta a Kerekasztal, de ukránok nem jelentkeztek akkor. Azaz ukrán civil szervezet nem jelentkezett. Ezzel szemben, amikor a magyar kormány aláírta az alapszerződést Ukrajnával, akkor mi, a Kerekasztal tárgyaltunk a kormánnyal és megkérdezték, hogy lenne-e nekünk ellenvetésünk, hogyha ukránok is nemzetiségként lennének nevesítve. Mi nyitottak voltunk erre, természetesen gesztust gyakoroltunk. Tisztában voltunk azzal, hogy ez a kárpátaljai magyarok számára nagyon fontos és akkor így beemelték őket.

Doncsev Toso író, műfordító, szociológus, a Magyar Írószövetség és a Bolgár Írószövetség tagja, Budapesten született 1944-ben. Tanulmányait Budapesten és Szófiában folytatta. Az Eötvös Loránd Tudományegyetemen diplomázott, majd kandidátusi értekezését „A magyarországi bolgárok etnikai identitásának kérdései” címmel a Bolgár Tudományos Akadémia Szociológiai Intézetében 1984-ben védte meg.

1991–1994 között a Magyarországi Nemzeti és Etnikai Kisebbségek Kerekasztalának elnöke, 1995-től 1998-ig a Bolgár Országos Önkormányzat elnöke. 1998 és 2000 között a Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Hivatal elnökeként dolgozott. Számos kétoldalú kulturális, oktatási projekt fűződik nevéhez. 1991-ben megalapította a *Haemus* című folyóiratot, 1994-ben létrehozta a Pro Schola Bulgarica Alapítványt. 2011-től 2015-ig a Szófia Magyar Intézet igazgatója. 2003-tól a Bolgár Kulturális Fórum tiszteletbeli elnöke. Eddigi munkásságát több kitüntetéssel ismerte el a bolgár állam (Cirill és Metód Érdemrend 1990, Madarai Lovas Érdemrend első fokozat 2000, Paiszj Hilendarszki Díj 2003, Arany Évszázad, 2014, 2016.). Legmagasabb magyar állami kitüntetése a Magyar Érdemrend Lovagkeresztje 2019.

Főbb művei: *Új idők bolgárai*, Budapest, 2000, *Egy bolgár vallomásai*, Budapest, 2014, *A hétköznapi erényekről. Kísérlet a holokauszt idején tanúsított egyedülálló bolgár magatartás magyarázatára*, Budapest, 2016, *Fischer Ármín reggelije*, Budapest, 2018.

VB: Mik voltak a főbb követelések vagy elképzelések, amiket a „nagy” kisebbségek képviseltek? Volt köztük nagy különbség? Vagy egyáltalán mi volt a fő csapás, amit ők fontosnak tartottak?

DT: A fő csapás, ami kialakult vagy az elképzelés az volt, hogy milyen legyen az az intézményi forma, amelyben a nemzetiségek – akkor úgy neveztük, a kisebbségek – önállóan, szuverén módon tudják képviselni magukat. Itt különböző nemzetiségek részéről felmerült, hogy maradjon egyesületi típusú szerveződés, és azok kapjanak különleges jogosítványokat. Volt olyan gondolat, hogy az köztisztületi formátum lenne, mint a kamarák, mint például ügyvédi kamara, tehát kamara-típusú szerveződés. Végül, ami elnyerte a többiek támogatását, az önkormányzati modell volt, tehát, hogy önkormányzatiság legyen. Önálló. Adott esetben ugye akár egy települési önkormányzat át is nevezhesse magát nemzetiségivé. Tehát, közjogi felhatalmazással rendelkező legyen! Arról is szó volt, hogy mi magunk, mint Kerekasztal is bíróságon bejegyzett szervezet legyünk – én ellene voltam, mert úgy éreztem, hogy akkor lehet, hogy kisebb mozgásteret lesz a Kerekasztalnak.

Antall József a Kerekasztallal nem tárgyalt, hanem csak az adott kisebbségek képviselőit fogadta. Sőt, Wolfart János volt akkor a Kisebbségi Hivatal élén, őt is arra utasította, hogy a Kerekasztallal ne tárgyaljon, az nem egy legitim szervezet, hanem tessék a kisebbségekkel egyeztetni, tehát a kisebbségi szervezetekkel. De volt vagy 60 szervezet, ugye, és a romáknál is több szervezet volt. Más nemzetiségeknél is volt több szervezet, helyi szervezet, stb.

VB: Tehát, a Kerekasztalban is több szervezet képviselt egy kisebbséget.

DT: Így van. Adott nemzetiségnek volt több szervezete. De mi el tudtuk érni – lehet, hogy az én tárgyalási technikám is segített ebben –, hogy az adott kisebbség, az adott nemzetiség vonatkozásában a szervezetek közös nevezőre jussanak. De akkor a kormányzatnál az volt a döntő, hogy a Kerekasztallal nem, de mindenki mással tárgyaljanak. Ám 60 szervezet volt és aztán abból kiderült, hogy káosz van és kiabálás. Persze bevallva ennyi idő után, mi is megcsináltuk, provokáltuk, hogy legyen egy kis balhé, hogy belássa a kormányzat, hogy nekik szükségük is volt arra, hogy a nemzetiségeknek közös álláspontja legyen, és csak a nemzetiségek egyetértésével történjen a törvények elfogadtatása. Végeredményben az volt a kérdés, hogy ki a legitim. Ugyanakkor pedig bármilyen meglepő volt számukra, de a Kerekasztal tudta a 13 nemzetiség 60 szervezetét egységbe fogni és képviseltetni magát különböző fórumokon, konferenciákon, egyebeken.

VB: Igazából akkor abban nagyjából konszenzus volt a résztvevő szervezetek között, hogy „egységben az erő”?

DT: Igen. Sikerült elfogadtatni a Kerekasztalon belül, egyfajta toleranciát, meg azt, hogy azt néztük, hogyan tudunk konszenzusra jutni. Nem a pártpolitikai, vagy parlamentáris elvet követtük, hogy a többség szava dönt és elég +1 szavazat és akkor lenyomjuk a többieket. Hanem nézzük meg, hogy amit szeretnénk megfogalmazni, az jó legyen a kis létszámú kisebbségeknek és a nagy létszámúaknak is, a szétszórtan vagy egy helyen élőknek, ilyen-olyan hagyományokkal rendelkező közösségeknek is, próbáljuk meg azt, hogy adott törvény egyformán jó legyen. Tehát, úgy fogalmazzuk meg a követeléseinket.

Készült a kisebbségek részéről is egy törvényjavaslat, meg a kormány részéről is és aztán világossá vált az, hogy az lenne a célszerű, ha a kettőt összegyúrva közös nevezőre jutnánk. Így nem két párhuzamos törvényjavaslat kerül majd a parlament elé, hanem egy olyan törvényjavaslat, amely élvezi a kisebbségek bizalmát is.

VB: Ennek a törvénytervezetnek, amit a Kerekasztal készített elő, ennek mik voltak a főbb hangsúlyai, vagy miben volt ez más, mint amit végül aztán a parlament elfogadott?

DT: Azt hiszem, hogy a döntő, és ezt sikerült is átvinni, az önkormányzatiság elve volt, hogy önálló, jogi személy legyen, pénzügyileg is önálló legyen minden kisebbségi önkormányzat. Tehát, tényleges önkormányzati, mondhatni közhatalmi jogosítványai legyenek a kisebbségeknek. Aztán jött egy kodifikációs testület, amiben ugye a parlament oldaláról is részt vettek képviselők. Én sem akkor, sem azt követően nem vettem ebben a kodifikációs munkában részt – mivel én szociológus, illetve író vagyok, tehát, nem

voltam jogász –, és ahogy említettem, a bolgár közösség részéről mi nem foglalmaztunk meg jogi elvárásokat. Nyitottak voltunk a többségi álláspontra és biztosak voltunk benne, hogy amit a többség akar, az a bolgárok számára is megfelelő lesz. Míg ezzel szemben, ahogy említettem, volt vita a korábban már elismert kisebbségek képviselői között, hogy mi és hogyan legyen. Én ebben a vonatkozásban nyitottan álltam a többi kisebbség szempontjaihoz, és próbáltam a nézeteltéréseket elsimítani, vagy egyeztetni. Azzal teljesen tisztába voltunk, hogy csak akkor tudunk erőt képviselni, hogyha a kisebbségi törvényben, tehát a szövegben, a célkitűzésekben egységet képviselünk. Tulajdonképpen így mondhatni azt, hogy az 1993. július 7-én elfogadott LXXVII. törvény élvezte a kisebbségi társadalom, ugye a kisebbségi szervezetek, illetve a Kerekasztalba tömörült képviselőknek a támogatását.

VB: Akkor tulajdonképpen a kodifikációs folyamatban, amikor már a kormány elfogadta a Kerekasztalt partnerként, akkor a Kerekasztal vett részt a kodifikációs egyeztetésekben?

DT: Volt maga a törvény egyeztetése a Kerekasztal, illetve a kormányzat képviselői között és akkor a végén, mikor ez a kodifikációs folyamatba ment át, akkor részünkről azt hiszem Kaltenbach Jenő, Bársony János, mindketten jogászok, és Lásztity Péro vettek részt. Tehát szakmai szinten képviseltette magát a Kerekasztal. Mi tárgyaltunk, természetesen nemcsak a kormánnyal, hanem az ellenzék képviselőivel is folytattunk beszélgetést. A médián keresztül a társadalommal is. Kinek-kinek az adott, a saját maga által képviselt nemzetiségi közösségével is kellett egyeztetni, elmagyarázni a kisebbségi közösségeknek, hogy miről is van szó. Én, hála Istennek, a mi esetünkben elmondhatom, hogy a bolgár közösség részéről úgy érezték, hogy amit idáig elértek itt a magyar társadalmi jelenlétnél, támogatásban, alanyi jogon az már eredmény. Így mondhattuk azt, hogy ha elismert kisebbség leszünk, akkor állami költségvetési támogatásban is részesülünk. Ennél jobb érvet alig lehetett mondani, hogy a közösség törekvéseit az állam is támogatná, mert idáig csak saját magunkra számíthattunk, tehát adakozásra, tagdíjra, meg hát, ami éppen áttételesen jött a bolgár állam részéről. De akkor a magyar állam részéről is kaphatunk forrásokat. Ráadásul a bolgárok valóban szétszórtan éltek, 169 településen éltek akkor a nyilvántartás szerint. Nagyobb közösség Budapesten, illetve az agglomeráción kívül Pécssett és Miskolcon volt. Tehát nyilvánvalóan nekünk mások voltak a feladataink, mint akár egy német, egy szlovák, szerb, horvát, sorolhatnám, nemzetiségű vezetőknek.

A román esetében pedig az volt a gond, hogy kezdettől fogva és később a törvény elfogadásakor is konfliktusforrást jelentett, hogy a roma képviselők, a kisebbségi törvénnyel egyben a feszítő szociális gondjaik törvényi rendezését is szerették volna elérni. A többi nemzetiség esetében ez nem merült fel. A kormányzat is úgy akarta, hogy a szociális kérdéseket kiveszi, ebben

a 12 nemzetiség és a kormányzat részéről volt egyfajta egység, hogy ez az alap célkitűzés. Ez a nemzetiségek részéről az identitás megőrzésének lehetősége volt: szabad identitásválasztást, meg a vallás gyakorlását, a nyelvek, a kultúra, a hagyományok ápolását támogassa a törvény, intézményi rendszer, pénzügyi alap, stb. biztosításával. Szociális gondokkal, a megélhetés kérdéseivel, ezekkel nem foglalkozott a törvény, nem is ez volt a célja. Valahogy azt is elfogadtuk – mert a kormány is ezzel érvelt –, hogy mivel nemcsak a romákat érinti a nehéz szociális helyzet, hanem vannak leszakadt társadalmi rétegek, ezért ezeket a problémákat a kormány más szociális jellegű törvényalkotással fogja orvosolni. Így végül a kisebbségi törvényt tulajdonképpen 94,7%-kal fogadta el a parlament. Gondoljunk bele, hogy akkor nem volt 2/3-os többsége az Antall-kormánynak. Itt az ellenzék és a kormányzat egyetértett és két, az SZDSZ soraiban lévő roma képviselő szavazott ellene. Ezzel fejezték ki – nyilván szuverén joguk volt az elégedetlenség –, hogy ez a törvény nem oldotta meg, nem oldja meg, vagy egyáltalán nem is foglalkozik a szociális helyzet kérdéseivel. De a Kerekasztal számára ez egy általános siker volt, és akkor előkészítette a kormányzat a parlamenti képviselő törvénytervezetét is. Abban a naiv hitben volt a Kerekasztal, illetve a kisebbségi társadalom, hogy itt, amilyen egyetértéssel megvalósult a kisebbségi törvény, ugyanúgy megvalósul a kisebbségi parlamenti képviselő is. De ezt a javaslatot 1993-ban, azt hiszem december 23-án, de karácsony előtt végül mindenki leszavazta a parlamentben.

VB: Még a kormány is.

DT: Nemcsak a kormány, hanem az ellenzék is. Tehát, ebből az vált világossá, hogy volt egy – látjuk a mai helyzetet, ami szerintem bebizonyítja, hogy alaptalan – félelem, hogy nehogy 13 nemzetiségből kialakuljon egy önálló parlamenti frakció. Nehogy ők jelentsék a hatalom mérlegét, stb. Tehát volt egyrészt ódzkodás, félelem, hogy a politikai logika nyilvánvalóan mindig a hatalmon lévőknek kedvez és a kisebbségi képviselők ebbe a politikai logikába lépnének be. Tudom, hogy a politikai kultúra nem arról szól, hogy akarjuk és normálisnak tartjuk az egyezkedést és a megállapodást, hanem inkább azt szeretnénk, hogy ha 1 szavazattal is, de a többség akarata érvényesüljön. De ez tőlünk idegen volt, a Kerekasztalban mi egy egészen más politikát követtünk, a kompromisszumot, az egyetértést kerestük, mindig konszenzusos döntéseket hoztunk.

VB: Ez a parlamenti képviselőt bekerült ebbe a hatalmpolitikai erőterbe és hiába volt konszenzus a Kisebbségi Kerekasztalban efelől, ezt a nagypolitikában végül is elvitte a hatalmi logika?

DT: Igen, a hatalmi logika. A kormány benyújtotta, de még a kormánypárti képviselők is leszavazták, ami ugye egy vicc. Tehát, egy olyan törvényjavaslat

volt, amit támogatott a Kerekasztal, meg a kormányzat, de a kormánypárti és ellenzéki képviselők mind leszavazták.

VB: Ennek a törvényjavaslatnak az értelmében mind a 13 kisebbség kapott volna 1 képviselői helyet?

DT: Igen. Ugye arról volt szó, hogy a törvény erre elvi lehetőséget adott volna, mint ahogy most is. De ez elvi lehetőséget jelent, tehát, ha valaki politikailag, szociológiailag végig nézte, hogy demográfiai számszerűségben valójában hogyan állnak a kisebbségek, akkor mondjuk csak néhány képviselő lett volna, mondjuk a német, talán szlovák, horvát és roma. Sőt, ha gyakorlatilag nézzük, még a romák esetében is kérdéses lett volna a belső megosztottságuk miatt. De ezt nem gondolták át, hanem egyszerűen a félelem hatott, hogy itt van a 13 nemzetiség és lehet, hogy lesz 13 kisebbségi képviselő. Bizony, nagyon sokszor úgy aposztrofálták a Kerekasztalt, mint nem Kisebbségi Kerekasztal, hanem „ellenzéki kerekasztal”. Érdekes, hogy a mindenkori kormányzat úgy érezte, hogy mi, a Kisebbségi Kerekasztal, mintha egyfajta ellenzék lennénk. Függetlenül attól, hogy nem pártpolitikai alapon szerveződünk.

A parlamenti képviseleti törvény leszavazását követően volt még 1994 januárjában egy találkozó Göncz Árpád köztársasági elnökkel. Ő már korábban is fogadta a Kerekasztal képviselőit, és benne nem volt olyan ellenérzés velünk szemben, mint a kormánynak, hogy nem volnánk legitimek, mert nem vagyunk bejegyezve és hát tulajdonképpen jogilag nem létezők, hanem ő elfogadta, hogy valójában mi képviseljük a kisebbségeket. Nagy média nyilvánosságot hívott erre a találkozóra és hát engem maga mellé ültetett, amihez hozzájárult az is, hogy Göncz Árpádot még onnan ismertem, amikor a Bolgár Kulturális Intézet titkára voltam. Akkor nagyon sokan megfordultak a kulturális intézetben, és Göncz Árpád műfordítóként, íróként bolgár könyvekről is írt, azt kevesen tudják, hogy egy tucat könyvről recenziót is írt. Közvetlen ember volt és egy személyes kapcsolat is kialakult közöttünk. Ezen a találkozón mindenről beszéltünk, hogy minden szép és jó, csak a parlamenti képviselet kérdése lett ott elmismásolva. Mi azt mondtuk, hogy tárgyalni nem a TV nyilvánossága előtt kellene, de ő pedig azt szerette volna. Így akkor én neki szegeztem a kérdést, kerekperec – ez lehet, hogy nem volt udvarias –, de valljon színt, neki van erre elnöki jogköre, hogy visszaküldi-e a parlamentnek a törvényt újratárgyalásra. Erre ő azt mondta, hogy „Nem”. Még megtehetette volna, de nyilván az SZDSZ is, meg mindenki azt mondta, hogy „nem” és ez akkor, ott bombaként robbant, hogy ő sem áll ki a kisebbségi parlamenti képviselet mellett. Addig azt mondta, hogy mennyire a kisebbségek mellett van, hogy ő mennyire kedveli a kisebbségeket, de ezt nem támogatja. Német részről azt gondolták, hogy én vagyok a hibás, hogy így sarokba szorítottam az elnök urat. Így akkor én lemondtam a Kerekasztal elnöki tisztéről és akkor még egy ideig Lásztity Péro volt az ügyvezető.

VB: És akkor igazából maga a Kerekasztal is megszűnt 1994-ben.

DT: Tulajdonképpen jöttek az önkormányzati választások 1994-ben és a törvénynek megfelelően létrejött az önkormányzati rendszer. Létrejöttek az országos önkormányzatok is. És ezzel okafogyottá vált a Kerekasztal léte. Tudomásom szerint most van az országos önkormányzatok között valami egyeztető bizottság, de hát nyilvánvalóan ettől kezdve már minden nemzetiség úgy gondolta, hogy szuverén módon intézi a saját ügyeit, tehát nincs szükség arra, hogy legyen egy minden nemzetiséget képviselő közös szervezet. Ezzel tulajdonképpen a Kerekasztal, mint olyan, megszűnt.

VB: Ezt követően viszont te kormányzati pozícióba is kerültél, a Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Hivatal élén 1998-ban. A „másik oldalról” hogyan láttad ennek a rendszernek a működését?

DT: Hát, ugye, az ember naiv. Gyakorlatilag az Antall-kormányt követően visszajött, visszaszavazta a választópolgárok tömege a szocialista kormányzatot. És aztán a szocialista kormányzat után jött a FIDESZ, 1998 és 2002 között volt az első Orbán-kormány. Én korábban is, tehát, mint a Kerekasztal elnöke kapcsolatba kerültem a FIDESZ-szel, volt egy békéscsabai Autonómia Konferencia, amit a FIDESZ szervezett még, ott is részt vettem Orbán Viktorral együtt, mint a Kerekasztal elnöke. Meghívtak a debreceni nem tudom hányadik FIDESZ Kongresszusra is, Markó Bélával, és más határon túliakkal, meg hazai kisebbségek képviselőivel, tehát, ilyen értelemben mi tartottuk a kapcsolatot. Talán a FIDESZ volt az egyedüli párt, amely a Kisebbségi Kerekasztalt egyenrangúként kezelte és meghívta, vagy saját rendezvényein is szerepeltette. Akkor én az első Orbán-kormányban kaptam felkérést arra, hogy vezessem a NEKH-t, a Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Hivatalt, ahol annak idején, amikor a Kerekasztalt vezettem, Wolfart János volt az elődöm, de sajnos ő aztán közben elhunyt. A szocialistáknál Orsós Éva lett a hivatal elnöke. Felkértek, hogy legyek a kisebbségi hivatal elnöke, de ugyanakkor a hivatalt az Igazságügyi Minisztérium alá, így a koalíciós partnerhez, az MDF-hez, Dávid Ibolyához delegálták. Ez szemben állt a korábbi, az Antall-, illetve a szocialista kormányzat gyakorlatával, amikor ez a Miniszterelnökséghez tartozott, tehát nem egy minisztériumhoz. De az Orbán-kormánynál az MDF által vezetett Igazságügyi Minisztériumhoz lett delegálva, hogy bajlódjanak a kisebbségi kérdésekkel ők. Ugyebár nyilvánvalóan én egy más stílust képviseltem eredményesen a Kerekasztal esetében, amiért volt bennem egy olyan, talán öntudat, nem akarom mondani, hogy önhittség, de hát azért mégiscsak bizonyítást nyert, hogy 3 éven át közmegelegedésre sikerült vezetnem a Kerekasztalt, ami nem volt egyszerű, mert tárgyalnunk kellett a kormányzattal, az ellenzékkel, a kisebbségi társadalommal és a Kerekasztalon belül is viták folytak mindig, felmerültek új kérdések, stb.

VB: De azt mondhatjuk, hogy mire a hivatalba kerültél, akkor már volt egy személyi tőkéd, amire lehetett építeni.

DT: Igen. Volt egy személyi tőkém és én másképpen gondoltam. Egyrészt szuverén módon. Tehát, nem alá-fölérendeltségben, sőt, úgy éreztem, hogy ezt a területet én jól, sőt, jobban ismerem. Minden kisebbséget partnerként kezeltem, a roma társadalmat is, a megosztottságuk ellenére is. Létrehoztam egy ún. Cigányügyi Tanácsot, ahova a nagyszámú cigány szervezetek képviselői eljöttek és arról volt szó, hogy az ember meghallgatta őket. Nagyon sok esetben, a politikában már elég az, hogyha az ember partnerként emberszámba veszi, meghallgatja a másikat, és megtárgyaljuk, hogy mire van lehetőség, azaz a kormánzatnak is adott esetben és pillanatban mi az, ami elfogadható, amire lehetősége van és mi az, ami nem. De mindenesetre nem lesöpörjük az asztalról a másik véleményét. Ugyanez volt a helyzet az országos önkormányzat elnökeivel, hiszen nem akartam őket most, mikor én államtitkár vagyok utasítani vagy kész helyzet elé állítani, hanem ugyanúgy vártam a visszajelzést a javaslatokra tőlük is. Tehát ez egy egészen más stílusú hozzáállás volt, és nem pedig az alá- és fölérendeltség. Nyilvánvalóan a miniszter asszonynak, amint később kiderült, voltak még nagyobb ambíciói és hiedelmei is, én meg tisztába voltam azzal, hogy sok esetben a korlátok nem nekem szólnak, hanem az adott körülmények miatt alakulnak ki.

Aztán meg a FIDESZ indított országgyűlési képviselőjelöltként a 13. választókerületben Csintalan Sándor mellett, és hát ott állva maradtunk mindahányan. Ugye, mert a 13. választókerületben, a 9. kerületben azt mondták: nyilván ott vannak a bolgár intézmények, mert annak idején a Vághóhid mellett adott a főváros nekik helyet, de közben ott nem élnek bolgárok. Nyilvánvalóan egy másfajta társadalmi közegben talán lett volna esélyem. Tudom, hogy nem könnyű a választópolgárokkal elfogadtatni önmagát a magyar nemzetiségű jelöltnek sem, mindegy, hogy milyen pártszínezetben, nemhogy egy idegennek. Hiába félig, ugye anyai ágról magyar vagyok, de nevémben származásomra utalva ez már eleve egy „handicap”.

VB: Szociológia erősebb ilyenkor, nem?

DT: Persze. Hát nyilván más az, hogyha Magyarországon egy olyan település, ahol zömében svábok laknak, vagy szerbek. De sehol nincs olyan bolgár közösség, vagy párt pláne nincsen, akik így támogattak volna. Részt vettem ebben. Érdekes kaland volt. Ugye a magam részéről megpróbáltam. Sok esetben külső tényezők határoznak, és nem pedig egy adott képviselőjelölt. És én úgy érzem, hogy az államtitkári pozícióba, amit lehet elvégeztem, csak hát végső soron nyilván nem tudtunk közös nevezőre jutni.

VB: Akkor, amikor államtitkárként vezetted a Kisebbségi Hivatalt, akkor a parlamenti képviselőnek újra napirendre tűzése fölmerült? Vagy inkább akkor jegelték már ezt?

DT: Igen felmerült és aztán később a FIDESZ kormányra kerülésekor is, mint ilyen búvó patak ott volt, de az adott szituációban ez lekerült a napirendről. Akkor nem volt 2/3-os többsége a kormánynak például. Tehát, azt hiszem, hogy politikai realitásként a kisebbségi társadalom is látta, hogy nincs erre igazán esély. Ezért a kisebbségi képviselők sem szögezték ezt nekem. A kisebbségi önkormányzatok részéről nem mutogattak rám, hogy „Tessék, akkor most itt van, neked ezt ki kellene harcolnod, el kellene érned! Hát, itt a mi emberünk voltál!” Nem. Akkor még nem érett meg erre a helyzet. S most látjuk, hogy ténylegesen 1 parlamenti képviseleti hely van. A sok, nagy izgalom teljesen felesleges volt, mert legfeljebb, ha még lenne reálisan 2-3, akkor sem jelentene ez sokat.

VB: *Nem borítaná föl a politikai rendszert, az biztos.*

DT: Nem. Egyáltalán nem.

VB: *A bolgár kisebbség szempontjából, ugye az elején említetted, hogy tulajdonképpen bármilyen plusz lehetőség, jogosítóány, amit egy törvény adhat, az csak előnyt jelentett volna a bolgároknak. Így, 30 év távlatából, hogy látod, mennyire vált be ez az önkormányzati rendszer mondjuk, a bolgár kisebbség számára?*

DT: Van egy arany szabály: minden törvény annyit ér, amennyi megvalósul belőle. Lehet, hogy az idő, a távolság megszépít dolgokat, tehát ezt mind bele kell kalkulálni, de azért én magam próbálok önkritikusan is viszonyulni ezekhez a kérdésekhez. Én azt látom, hogy különösen a bolgár közösség részéről, az önkormányzati rendszer adott olyan plusz lehetőségeket és forrásokat, melyekkel ez a közösség tud is élni. Akár mondhatni azt is, hogy az a harmonikus viszony, az együttműködő hozzáállás, ami jellemző volt korábban is a bolgár közösségre, hogy próbált a fennálló hatalommal egy működőképes *modus vivendi*-t kialakítani, azt megerősítette ez a rendszer. A mostani parlamenti szószóló, de főleg az országos önkormányzat és egyesület munkáját jellemzi, hogy jövő májusban az oktatási központ is elkészül. Mégiscsak ahhoz, hogy eredmény legyen, az kell, hogy legyen egy jó, harmonikus kapcsolat az állammal. Másrészt, hogy a napi működés biztosítva legyen a kulturális projektek, a könyvkiadás, a bulgáriai szépirodalom vagy akár a tudományos irodalom, vagy színház, stb., elérhető legyen, arra a különböző önkormányzatoknak van lehetőségük és ezzel élnek is. Még a bolgár állam kulturális képviselete az Andrássy úton is egészen más tud tenni, itt Magyarországon éppen a kerületi bolgár önkormányzatok támogatásának köszönhetően, ott is élénk kulturális élet van. Szinte nincs olyan rendezvénye a bolgár államnak, kultúrának, amit a helyiek ne támogatnának. Ilyen értelemben ez kedvező.

Az, hogy a lakosság elöregszik, az iskoláskorú nemzedék csökken – ez sajnos általános, ugye a Magyarországon élőkre mind vonatkozik, ezen nem lehet könnyen változtatni. Én, magam, már nem is tudom mikor, létrehoztam

egy alapítványt, ami még mostanáig működik, a Pro Schola Bulgarica is próbál az oktatási helyzeten segíteni. De működik a bolgár óvoda, a nyelvtanítói iskola, jó anyagi és egyéb feltételek mellett. Az egyház tevékenységét szintén tudjuk támogatni. Azt is tudom, hogy például a szerb oktatásügyben is sikerül sokféle pénzt okosan felhasználni: ki, hogy sáfárkodik vele. Ezek az adott tisztségviselőknél is múlik jelentős mértékben. Tehát, én azt mondhatom, hogy amit 30 évvel ezelőtt elképzeltünk, az működik.

Gondoljunk bele, hogy mi lenne, ha nem lenne kisebbségi önkormányzat. Tehát, hogyha mindez nem lett volna, akkor egyáltalán beszélhetnénk-e még egyes nemzetiségekről? Ezt jelzi az is, hogy egy olyan civil szervezet, melynek a tiszteletbeli elnöke vagyok több mint 20 éve, a Bolgár Kulturális Fórum is számon tartja, hogy idén lesz 30 éve annak, hogy elfogadták a törvényt. Természetesen, a törvény az írott betű, de a lényeg a kulturális tevékenység, mert végső fokon azt hiszem maga a kultúra az, ami megtartja az adott nemzetiséget. Tehát nem egy intézmény vagy egy szervezeti egység, vagy politikai alakulat.

Most lesz 13 nemzetiség 41 alkotóművésze a Széphárom Galériában, 2023. december 7-én egy kiállításra. Ilyen még nem volt. Ez is csak úgy valósulhat meg, hogy egy civil szervezet ezt kezdeményezze, de állami és önkormányzati támogatással, hogy megmutassuk ország-világ előtt, hogy igen, van Magyarországon 13 nemzetiség, amelynek vannak alkotóművészei, tehát, nem népművészekről, hanem hivatásos művészekről beszélünk. Egy héttel később pedig lesz egy ilyen, nevezzük írói, alkotói fórumnak, ahol szintén a 13 nemzetiség képviselői találkoznak, kicsit Ady parafrázissal beszélnek. Az ős Kajánból, hogy „mit ér az ember, ha magyar...” ha bolgár, ha szlovák, stb. Tehát, mit jelent az, hogy itt élünk és kisebbségiként élünk.

Most, ha végignézzük, és nem akarok itt nagy íveket felvázolni, de nézzünk egy kicsit szerte a világban. Erre a kisebbségvédelmi rendszerre az egész magyar társadalom büszke lehet. Nézzük meg, hogy honnan indultunk, mi volt, volt itt második világháború, zsidóüldözés, németek kitelepítése, stb. S meddig jutottunk? Tehát ez a magyar társadalom érettségét is bizonyítja, hogy van 13 nemzetiség, akik szabadon megélhetik az identitásukat és nincs gyűlölködés, konfliktus, tehát, mondhatni, hogy ebben a vonatkozásban, a kulturális sokszínűségben ez a béke szigete. Nem arról szól a történet, hogy csak egyéni szabadságjogok érvényesülnek, hanem valóban, mint közösség elismertek. Erre azt hiszem, hogy én majdnem azt mondanám, – persze, hazabeszélek egy kis túlzással – de a nemzetiségekhez való viszonyulás egy társadalom nagykörűségét is mutatja. Tehát, hogyan viszonyul a társadalom, hogyan fogadta el a kisebbségi törvényt? Milyen az átlag magyar társadalom, a magyar lélek ezt, hogy kezeli? Kimondhatjuk: nem ellenkezéssel, hanem megértéssel, elfogadással.

Most, ha mondhatok valamit, persze bíráló megjegyzést, vagy nem öntömjenezést, de mi valóban a Kerekasztalon belül megpróbáltuk és meg is

valósítottuk egymás között a toleranciát. Az egymás iránti tiszteletet. Türelmet. Ebben a „3 T” (tolerancia, tisztelet, türelem) pontban. Jelen pillanatban a nagypolitikában ezt a fajta politizálást én nem látom. Tehát, inkább türelmetlenség van és nem pedig a megértés. Azt hiszem, hogy amikor mi annak idején abból indultunk ki, amikor nem arról szólt a történet, hogy a 13 nemzetiség képviselőiként leszavazunk valakit. Nem arról szólt a Kerekasztal, hogy a Kerekasztalban 13 nemzetiség közül akkor 7-en ezt megszavaztuk, a másik 6 az érdektelen. Vagy akár 10-n megszavaztuk, de 3 nem. Mind a 13-nak ezt el kellett fogadni, addig tárgyaltunk, beszélünk, amíg az egyetértés megszületett. Talán ez volt mondjuk, az én a bolgár hozományom, hogy nem indultam azzal, hogy nekünk, bolgároknak mit is kellene itt elérni és végigverekedni, hanem azt próbáltuk, hogy minden közösséget érzünk el. A Kerekasztal-tárgyalásokhoz helyszínt biztosítottunk. Ott is látták, hogy a bolgár közösségekben egyetértés van. Ugyanis egy idő után már nem a Nagymező utcai Nemzetiségek Házában, hanem a Bolgár Házban folytak a tárgyalások. Volt arra lehetőségünk, hogy megvendégeljük a jelenlévőket, és jó hangulatot tudtunk teremteni a tárgyalásokhoz, megfelelő feltételeket. Megvolt erre a szándék. Ez kellene. Mindannyian most vagy magyarok, vagy magyarországiak, vagy mondhatni azt, hogy egy ország állampolgárai vagyunk, nem egymás ellenségei, meg kellene találnunk a közös nyelvet és nem pedig erőből oda-vissza. Legalább a másikat nem sértegetni. Azt hiszem, hogy a Kerekasztal ebben példát mutatott.